

С. БАРКОВСЬКИЙ

НА ГОНАХ НОВОЇ УКРАЇНИ

(Вражіння з подорожі по Україні).

Екскурсійна подорож на Україну білоруських «маладняківців» з метою ознайомлення з її сучасним життям—це думка, що вже давно не давала багато декому спокою.

Надійшов бажаний день від'їзду, товариші «погрузились» у вагон і на якийсь десяток днів покинули свою Білорусь, щоб подивитися на Україну.

У КИЇВІ

За Гомелем кінчається Білорусь. Ми переїжджаємо кордон і їдемо на територію братньої Української республіки. Всю дорогу нас жерла нетерплячка як-найшвидше побачити це місто, про яке ми так багато чули. Мені довелося бути в ньому другий раз. Перший раз я пробув кілька днів у Києві минулого року. На Київ можна дивитись по різному, але в одному тільки не може бути двох поглядів: Київ, як місто, надзвичайно гарний, з якого б ви боку не підїхали до нього—чи залізницею, чи водою. Особливо хороший він, коли ви підїжджаєте до нього Дніпром: перед вами одно з найкращих сполучень—річки з чудовими берегами й міста, що потопає в зелені. На горах розкинулася Києво-Печерська Лавра з своїми блискучими банями, а далі, ніби в куряві (за Подолом), саме місто.

Чим же такий гарний Київ? На нашу думку тим, що місто розташоване в горюистій місцевості на правім високім березі Дніпра. І тим, що в ньому надзвичайно багато парків, садків, і взагалі зелени.

Надокучали нам курні вулиці і широкі, гарячі асфальтові тротуари міста—ми йшли в один з його садів, де, не відходячи від міста, ми могли дивитись на поля, сіножаті, на обрії, що синів лісом: усе це розлягалось перед нашими очима, як класична художня панорама.

Декілька цифр про Київ. За переписом 1923 р. в ньому налічувалось 400 тис. житців. Тепер маємо 900 тис. (з міською межею). Громадянська війна й революція значно змінила соціальний склад населення в Києві. Збільшився відсоток робітників. Деякий час він був адміністративним центром України, але потім поступився перед Харковом—сучасною столицею УСРР. Але все ж Київ увесь час залишається науковим і культурним центром. 1918 року в ньому була заснована Всеукраїнська Академія Наук. Крім того, в Києві є багато вищих навчальних установ, дослідних інститутів, сільсько-господарських станцій, декілька великих музеїв. У його вищих школах нараховується 30 тис. студентів. Серед них існує білоруське земляцтво, що об'єднує 150 студентів-білорусів.

Не кажучи вже про старих наукових робітників, що їх у Києві можна рахувати сотнями, на сьогодні в різних дослідних інститутах працює 350 аспірантів.

І в торговельнім і в промисловім відношенні Київ посідає також видатне місце. Принаймні, до війни його торгівля становила одну третину всієї торгівлі Правобережної України, а його заводи виробляли шосту частину всієї заводської продукції того ж Правобережжя. Київ був і залишається центром української цукрової промисловости. В Києві є декілька заводів, що виробляють сільсько-господарські машини, багато великих млинів, тютюнові фабрики (на одній із них нам довелося побувати) і т. і. На Дніпрі—пристань для пароплавів. В останні роки Дніпро відхиляється від нового річища до старого, а це велика небезпека для міста.

Треба пам'ятати, що Київ чи не найстаріше наше місто: «Мати городів руських». Отже, зрозуміло, що він багатий на історичні пам'ятники. Напр., Києво-Печерська Лавра, Золоті Ворота, пам'ятник Богданові Хмельницькому і т. ін.

За чотири дні нашого перебування в Києві ми за допомогою товаришів С. Б. Зіндера і М. З. Грицяя ознайомились з історичним музеєм ім. Шевченка, з картинною галереєю (кол. Терещенка), з музеєм сільського господарства й промисловости, з Лаврою. Були в Межигір'ї (про це окремо). Були присутні на вечорі української культури з нагоди трьохріччя українізації газети «Пролетарська Правда». Два рази нас приймала влада. Були в редакції журналу й газети «Молодий Більшовик». Особливо корисна й цікава була для нас розмова з секретарем окружкому Бойченком (Шурка), який розповідав нам про життя українського комсомолу і про ту велику роботу, що він провадить у справі запровадження українізації та боротьби з ворожими впливами.

У Києві ми зустрічаємось з харківськими молодняківцями. Зустріч відбувається на вокзалі. Знайомимось.

- Терень Масенко.
- Олексій Кундзіч.
- Володимир Кузьмич.
- Іван Момот.
- Юрій Савченко (плужанин).

Ідемо до міста і опрацьовуємо дальший маршрут нашої подорожі. Завтра виїжджаємо пароплавом у Канів, на могилу співця України Т. Г. Шевченка.

До нас приєднуються два київських молодняківці — Б. Коваленко й А. Клочья. Але спинімося трохи на нашій поїзді в Межигір'я, де ми відвідали Керамічний технікум.

МЕЖИГІР'Я

Це місцевість, що лежить на 25 клм. од Києва, вгору по Дніпру. Коли під'їжджати до нього Дніпром, то видно гори 20 мтр. заввишки або й

більше. На горах—скрізь ліс. В балці між цими горами (відділя й назва) знаходиться кол. жіночий монастир, тепер Керамічний технікум. Стіни гір цікаві з геологічного боку. Тут можна знайти глину різних гатунків: синю, сіро-зелену, чорну й ін. Її вживають на різні вироби в технікумі. Особливо відома своєю якістю цегла під назвою «межигірська». Великі поклади піску й глини дали змогу закласти тут фаянсовий завод ще в сімдесятих роках XVIII стор. і він проіснував аж до кінця XIX стор.

На III Всеукраїнським з'їзді рад було ухвалено відкрити в Межигір'ї керамічну школу-майстерню. А 1923 р. Наркомос реорганізував школу в технікум. Надалі є думка заснувати там керамічний інститут. На сьогодні в ньому є 60 чоловіка.

На нас ніхто не чекав. Директора технікуму т. Седляра ми знайшли, як він грав зі студентами в кеглі. Сказали йому про мету нашого приїзду і хто ми такі. Тов. Седляр залишив свою «роботу» й повів нас оглядати майстерні й лабораторії, в яких виробляють найрізноманітніші речі хатнього вжитку—полумиски, блюдечка, чашки. Всі речі мають надзвичайно високу художню обробку.

Ознайомивши нас із самим процесом обробки сировини, він далі знайомить з продукуванням фаянсу. Тут по різному опрацьовують глину. Окремі художні орнаменти, що ними оздоблюють полумиски, блюдечка, мають надзвичайно цікаві сполучення фарб. Поруч з ручним способом, це роблять ще й ореографом.

Нарешті ми заходимо оглянути керамічний музей орнаментних (диломних) робіт студентів технікуму, бачимо цікаві нові орнаменти й композицію.

Вони зроблені по раніш заготовлених ескізах.

Ми дякуємо директорові технікуму, обіцяємо йому зацікавити відповідні мистецькі білоруські організації, а то й загітувати кого небудь, щоб приїхав повчитись. Тов. Я. Мазуркевич узяв програму для Вітебського художнього технікуму, в якому є керамічний відділ.

Надзвичайно гарна погода. Ми висилаємо нашу моторку на декілька кілометрів наперед, а сами йдемо оглядати це цікаве історичне місце, свідка різних історичних подій, як татарські походи, закріпачення селян, полонізація і латинізація. Межигір'я кілька разів горіло.

Ми сходимо з кручі, проїжджаємо ще раз на моторці біля Межигір'я, оглядаємо береги здалека, залишаємо на пристані товаришів, що проводили нас, і йдемо назад до Києва.

Година—і ми знову в Києві.

Огні його здаля зливаються в один, і лише, під'їхавши ближче, можна відрізнити силуети Паростроя, Михайлівського й Олександрівського монастирів. З Дніпра, вночі Київ надзвичайно гарний.

Йдемо трамваєм відпочивати до свого готелю «Марсель», щоб на завтра з свіжою головою сприймати нове. Подивитись у Києві є на що.

ПО ДНІПРУ ДО КАНЕВА

Зустрівшись з харківськими молодняківцями, ми спільно виробили маршрут дальшої подорожі. Він полягав у тому, що ми Дніпром ідемо до Дніпропетровського, ознайомимось з буйною металургійною промисловістю, зустрінемось там з Павлом Усенком, а тоді через пороги на Дніпрельстан.

Пароплав з Києва одходить о шостій годині. Наші «няньки» С. Б. Зіндер і М. З. Грицай теж з нами.

Дзвоник. Гудок. Внизу загуркотіла машина. Залопотіли в воді колеса. Наш «Чубар» поволі одплив од пристані і виправився на середину Дніпра. Попливали кудись у бік—Поділ, Андріївський собор, Володимирська горка, садки... Ми тільки що примостилися на палубі подивитись на Київські краєвиди, коли це раптом голос матроса:

— Сходьте всі вниз.

Треба проїжджати ланцюговий міст. Сходимо в помешкання третьої класи. Пасажирів надзвичайно багато. Тут же бочки з оселедцями, кошики з суніцями, мішки з борошном і т. ін.

Визираємо в вікно, чи скоро проїдемо міст. А коли «Чубар» пройшов міст—ми знов на палубу. Згуртувались на носі пароплаву, а як похолоділо, перейшли до димарів. Юр. Савченко витягає блокнота і з серйозним виглядом художника малює контури Київських краєвидів і берегів Дніпра. А. Салогуб згуртував круг себе багато пасажирів і веде бесіду про сучасну Польщу. Наші українські товариші заводять пісню. Починає темніти, а разом з тим і холоднішає. Ми сходимо вниз. Бачимо їдальню. Заходимо. Замовляємо вечерю. Чекаємо, а тимчасом крізь вікно дивимось на Дніпро. Заходять контроль:

— Громадяне, ваші квитки.

Показуємо...

Контроль здивований, як це ми, пасажери третьої класи, прийшли вечеряти в їдальню першої класи. Скандал «міжнародного характеру». Настрій у товаришів міняється. Вечеря розладнюється. Після години переговорів наші «шефи» Б. Коваленко і В. Кузьмич одержали «перемогу» з ультимативною пропозицією: на пароплаві про цей випадок ніхто не повинен знати. Мовчимо, а до столиків і близько не підходимо.

Решту часу розмовляємо сами і з пасажирями. Позираємо на годинника, чи скоро буде три «з гаком», коли нам треба буде сходити на берег у Каневі. Нарешті дочекалися.

Забираємо свої речі й виходимо. Радимось, що робити далі. Знаходимо якогось дядька, що береться завезти нас 17 чоловік човном на могилу. Вважаємо, що це буде добре і їдемо. Червоніє обрій за низьким берегом Дніпра—скоро зійде сонце. Картина надзвичайної краси. Ніякими словами її передати не можна. Приходимо до підгір'я Чернечої гори. Дядько з нами, веде до одної хати, до другої, нарешті знаходимо вільну. Спинаямось. Ще досить рано, тільки п'ять годин. Думаємо відпочити й поспати. Деякі товариші пропонують одразу вирушити на могилу.

ШЕВЧЕНКОВА МОГИЛА

Одпочивши, ми п'ємо чай у хазяїна. І нарешті йдемо на могилу. Був дуже ясний, сонячний день. На могилі надзвичайно гарно. Навколо цвітуть дерева й квітки. Внизу темно-блакитною стрічкою стелеться Дніпро. Сідаємо на кам'яні сходи, що ведуть до пам'ятника. Юр. Савченко малює. Деякі товариші пишуть вірші. Приходить група учнів-екскурсантів. Керівник розповідає про історію похорону Т. Г. Шевченка. Поета поховали спочатку в Петербурзі (Ленінграді) на Смоленських могилах. Цей перший похорон відбувся в кінці лютого місяця 1861 року. На його смерть відгукнулась не тільки Україна, Москва й Сибір, а навіть далекий Лондон.

В герценовськiм «Колоколе» з'явилась перша стаття, що вільними словами, не звязаними цензурою, виказала свій жаль з приводу втрати великого борця за волю і правду.

— Помер великий поет. Зайшло сонце України.

Така була загальна думка... Крім тих, звичайно, хто на смерть Шевченка дивився, як на вибуття з лав небезпечного вільнодумця.

Його смерть викликала багато питань, що мали велике значення як для письменників, так і для всієї України. Перше з них було питання про місце, де поховати Шевченка. В заповіті друзям він просив їх поховати його на Україні:

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого
На Вкраїні милій.

Так треба було зробити і з міркувань чисто політичних та національних. Але швидко розв'язати це питання не можна було. Ось чому довелося його поховати спочатку в Петербурзі, а потім просити дозволу перевезти тіло поетове на Україну. Близько двох місяців вирішували царські сатрапи питання: дати чи не дати дозвіл. Вони добре знали, що це значить кинути сірника в порохову бочку...

Та все ж настирливе клопотання поетових товаришів мало поспіх. Дозвіл одержали. Вся Україна бажала побачити того, про кого складали й співали балади. Повернення поета на свою Україну мало бути великою національною подією, тому одразу постало питання про те, щоб поховати його в Києві, в самому серці України.

Визначили декілька місць. На горі Кисілівці, біля Флоровського монастиря, звідкіля видно «і Дніпро, і кручі», й широкі далі. Інші казали про Видубецький монастир, зв'язаний з політичною історією України. Ще інші пропонували верхню терасу Володимирської горки і на Олеговім пригорку, на Щекавиці.

Але всі ці пропозиції довелося залишити, бо в урядовців «на этот счет имеются особые указания».

З тупика, в який були загнані товариші поетові, вивів їх небіжчиків брат Варфоломій, що вказав якраз на те місце під Каневом, де тепер і похований Шевченко.

Брат оповідав про недавні відвідини поетом Канівщини, про те, як часто сидів на стрімких берегах Дніпрових у 1859 р. «состоящий по высочайшему повелению под строжайшим надзором полиции, академик Т. Г. Шевченко в разрешенном ему пятимесячном отпуске для поправления здоровья и рисования этюдов».

Той же брат Варфоломій аргументував свій вибір Чернечої Гори тим, що й сам поет, колись сидячи на могилі, сказав:

— Оце тут могила Підкови, тут поховайте і мене.

Це місце й обрали товариші та прихильники поетові.

Везли тіло поетове з Петербургу до Москви залізницею (тоді вона одна лише й була в Росії), а з Москви до Києва на, так званих, «поштових». Од Києва до Канева на спеціальному пароплаві. Увесь час тіло Шевченка супроводили його близькі друзі, особливо багато клопоту мав художник Г. Н. Ченстоховський. Зустрічати свого співця в Каневі вийшло сила народу. Цехові організації вийшли організовано, навіть зі своїми старими прапорами і цеховими скринями. Жодного пана або підпанка тут не було. Вони боялись Шевченка живого, і не менше перелякалися, коли довідались, що той самий, на кого вони недавно доносили, як на бунтівника, вернувся, хоч і не живий, але сповитий славою.

На Чернечу Гору везли од Канева волами, але дівчата випрягли волів з мажі *) і сами завезли труну на гору.

Перед похороном виступив молодий історик, відомий у нас на Білорусі своїми роботами, В. Б. Антонович і оповів, хто такий був Шевченко, ким він був для українського народу, і чому так шанує Україна «кресстьянского вдовьяго сына».

Похорон, що почався з дня, затягнувся до пізнього вечора, бо присутні хотіли не тільки поховати, але й насипати «високу могилу», таку, які мовчазно стоять на українських степах і полях.

Настала ніч, а могила ще не була скінчена. Люди розташувались на відпочинок. Горіли вогні. В казанках варилась чумацька каша. Внизу ледве чутно неслися Дніпрові води до далекого моря.

Усе було так, як сказано в «Заповіті»:

Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий...

Але в «Заповіті» заповідано ще й інше: «поховайте та вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою кров'ю волю окропіте».

Треба було прожити півстоліття, щоб виконати ще й цю частину заповіту поета-борця, поета-революціонера...

І тоді лише можна було здійснити бажання поетове:

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вільній, новій

*) Чумацький віз, яким возили рибу й сіль.

Не забудьте пом'янути

Не злим, тихим словом.

Це завдання ми здійснюємо після Жовтневої перемоги.

І тепер, усі ці роки, тисячі людей—старих і молодих, робітників і селян, червоноармійців, учнів, з-за меж і всіх кінців Радянського Союзу, різних професій, різних національностей, піднімаються на круту гору і з невимовним хвилюванням скидають шапки перед Тарасовою могилою. За 1927 р. відвідало могилу 14.500 чоловіка, а в 1928 р. (по липень місяць) 16 тисяч.

Щоб висловити свої почуття, наша «маладняківська» група не могла знайти кращих слів, як слова нашого народного поета Янки Купали:

Будзь і ти нам бацькам,

Українча слауны.

Тепер існує Шевченківський комітет, який доглядає за могилою. Навколо могили—державний заповідник. Займає він щось 16 клм. Радянська влада вже кілька років як оголосила конкурс на кращий пам'ятник Шевченкові. Але жодний з написаних уже проектів не відповідав ідеї творчості Шевченка, не відбив у повній мірі роль його в житті України.

Щоб притягнути широкі художні кола, радянська влада оповістила міжнародний конкурс на проект пам'ятника Шевченкові.

Тепер на могилі будують готель на 150 екскурсантів.

Бувши на могилі, ми попросили кобзаря заспівати й програти нам на кобзі своїх пісень-легенд. В них ми відчули, як історію України, її минулу славу, боротьбу і сучасний стан, життя і творчість Шевченка в народних творах, так і деякі з творів великого поета. Чули ми такі пісні: «Похорон Тараса», «Ой, як сіли хлопці на коні волю добувати», «Про Полтавського соцького», з сучасних—«Про газету», «Про засідателя», «Про кооперацію». Деякі з цих пісень були й композиційно оформлені самим кобзарем.

Надвечір ми виїхали Дніпром на пристань Канів, щоб відпочити й набратись сил для дальшої подорожи.

У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ

Ми приїхали до Дніпропетровського ранком.

Проспект Карла Маркса з кінця в кінець прорізує місто. Він завширшки як добрих п'ять менських вулиць, увесь обсаджений деревами. Трамвай ходить бульваром. На проспекті—всі установи, крамниці, редакції газет, театри. Міста ніхто з нас не знає. Ідемо до окрвиконкому—ще рано; поїхали ми шукати готель, щоб там зупинитись. Знайшли. Найкращий міський готель носить ім'я повстанця-невільника—Спартака.

Одпочивши трохи й поснідавши, товариші порозходились хто куди. Ми ж групою п'ять чоловіка взяли авто й поїхали на Дніпро купатись. По обидва боки проспекту вітрини й вітрини: цербкоопи, червоні виробники, шевці, кравці, гастрономічні крамниці, крамниці фруктів і кондитерських

виробів, книгарня ДВУ й ГІЗ'а РСФРР, кооперативні й інші організації. Поміж цих вітрин багато вивісок голярень. «Голярня», «Голярня», або «Перукар» пропливали повз нас на червоно-синім тлі. Нам здавалося, що ціле місто тільки й робить, що зраня й до ночі голиться, стрижеється та завивається.

Нарешті проспект скінчився. Авто звернуло з порожнього великого плацу. Ми їдемо повз, так званий, Потьомкінський парк, на місці якого за раз дівчина поливала якісь кущики й маленькі деревця. Знизу, з-за будинків, синім оком глянув на нас Дніпро. Ми під'їжджаємо до самої води...

Місто справляє вражіння достатку. Закладене феодальними панами катерининських часів, воно в кінці ХІХ ст. зробилось столицею донецького й криворізького вугільного й залізно-рудного капіталу.

Вночі з нагорного боку можна бачити, як розсипаються вогні—це заводи й залізничні колії.

В часи громадянської війни Дніпропетровське разів з двадцять переходило з рук у руки і це відбилось на його житті й на будівництві. Ось уперек усього Дніпра стирчать здоровенні бики неперекритого фермами мосту Мерефо-Херсонської залізниці, а далі, за Мандриківкою, на пригорку ціла сітка побудов—насипів, труб,—тієї ж залізниці.

Вражіння, яке справляє Дніпропетровське ввечері—типове обивательське місто. Тепер у нім з робітничими слободами налічується щось сто тридцять п'ять тисяч житців. Робітничі слободи: Мандриківка, Чечелівка, Кайдаки живуть своїм особнім життям в порівнянні з іншими частинами міста. Мало робітників можна побачити на проспекті або в центральному театрі. Їхні оселі знаходяться біля Дніпра, там, де колись наступав на місто Махно, і за вокзалом, де можна вечорами бачити, як палахкотить півнеба, охоплене відблиском Петровського (кол. Брянського) заводу.

МЕТАЛУРГІЙНИЙ ЗАВОД ІМ. ПЕТРОВСЬКОГО

Мені вже довелося бачити третій металургійний завод. Перший я бачив «Серп і Молот» (Москва), другий—«Красний Путиловець» (Ленінград). Завод ім. Петровського значно менший в порівнянні з Путиловським. Хоч процес роботи в усіх цих заводах і однаковий, але завод ім. Петровського має більше економічне значення, бо тут близько є потрібна сировина: кам'яне вугілля (Донбас) та залізна руда (Кривий Ріг).

Ми приїхали на завод і деякий час чекали, поки нам дали керівника. Дозволили оглянути і цехи, де виробляється з руди метал—чавун, криця, і прокатний цех. Оглядини розраховані були на три години.

Пройшовши двір, ми зупинилися біля високого чавунного насипу. На верху стояло кілька десятків вагонів. Під схилами великі купи руди.

— Оце вам криворізька руда,—каже керівник,—сюди її привозять цілими потягами. Завод має свої паровози і свої вагони. Під схилами в тунелі ходять вагонетки. Коли руда сиплеться вниз, вона якраз потрапляє до них.

— А куди йдуть вагонетки?—питаємо ми.

Йдемо далі. З лівого боку стоять поряд газові печі. Поміж ними домни, заввишки 20—25 метрів. Праворуч збита з дощок будівля. Од неї до верху протягнуті сітка та бар'єр.

— Тепер ми ліземо на верх домни...

На товстелезнім гаку висить залізний бак. Цей бак спускається вниз (у тунель), там вагонетка механічно висипає в нього руду і знову ховається під землею. Щось грюкнуло, заскреготало і бак з рудою залізним канатом потягнуло на верх домни.

Там відчиняється дно бака і верх домни й руда висипається в неї. Бак знову сунеться вниз по нову порцію. Керівник зазначає:

— Бере бак 8 тон руди, коксу 3 тони.

Спустилися вниз із домни, подивилися, як вагонетка насипає в бак руду. Зайшли на протилежний бік домни. Там, під величезним дахом, робітники розбивали молотами випущений чавун. Він заповнив усі рівчаки, зроблені в піску. Збоку з домни випускають шлак у басейн з водою, відкіля його забирає машина без людської допомоги і насипає в вагони-казани, що стоять тут же. Щоб випустити чавун з домни, треба пробити дірку. У робітників руки завинуті в просте полотно. Шкіра при такій високій температурі не витримає і одного дня.

Так ми роздивились домну. Керівник розповів, що для неї немає спочинку ні вдень, ні вночі... Тепер ми йдемо до мартену, де закидають у піч не руду, а шматки чавуну і з нього роблять крицю.

В мартені така сама жара. В печі згорають різні гази вкупі з повітрям і дають високу температуру, від якої перетоплюється метал.

Крицю випускають не в пісок, як чавун, а в металеві форми. Одлиті брили чавуну звуться «болванками». Ми питаємо, яке їх призначення і переходимо до прокатного цеху.

Він тут же під одним дахом. Машини, машини... безліч машин. Гуркіт, у якому не чути людського голосу. Робітники довгими обценьками подають «у зуби» машині червоні шматки металу. Кожний шматок металу качають у вальцях до того часу, поки не нададуть йому потрібної форми.

Трохи пройшовши по цеху, ми бачимо, як лізе з вальців червона рейка, червоні смуги розпаленого заліза гикручуються гадюками, поки їх пустять з одної машини в другу. Там, трохи далі, роблять дріт, ще далі—залізо на покрівлю.

Усе дрижить, гуде, шумить. Виходимо надвір, наші обличчя і вбрання справляють таке вражіння, ніби ми трусили сажу.

Керівник проводить нас до брами. Під заводом 170 десятин землі. Працює на заводі 18 тис. робітників. Нам довелося оглянути лише три цехи, а їх на заводі більше десяти. Назустріч нам іде друга зміна робітників.

Йдемо—частина вмиватися до готелю, деякі—до Дніпра.

Поспішаємо, бо о четвертій годині на нас чекають у Краєвм музеї. Обід одкладаємо на після.

КРАЄВИЙ МУЗЕЙ

Поспішаємо до музею. На нас там уже чекають. Одразу пішли оглядати його. Проглядаємо експонати кам'яної доби. Похорон кочовика. Далі речі Запорізької Січі: зброя, стяги, картини (особливо цікавий «Запорожець у бою»), одяг—«шаровари, як Чорне море», відзнаки окремих куренів Січі, серед них «Менського куреня»; видно не дуже добре жилося нашим селянам під польськими панами, коли вони тікали аж на Січ і там заклали свій курінь.

Відносно цього експонату Павло Усенко жартує:

— Тягни, хлопці, його до хати...

Далі кімната заповнена речами церковного вжитку: тут і запорізька євангелія, і речі, подаровані церквам Катериною, і різні інші речі на дереві й кості, мозаїка і старі образи.

Серед речей краєвого музею є і ті, що ними користувалися Шевченко, Гоголь та інші.

Особливу увагу притягує «Щоденник» Шевченка, знайдений завідателем музею проф. Д. І. Яворницьким на «товкучці», переписка департаменту поліції про Шевченка, декілька його портретів і т. ін.

Нарешті ми ще швидко проходимо кімнатами, де розташовані етнографічні речі—вишивки, скатерки, речі хатнього вжитку, посуд, скрині, чумацькі вози, в яких возили сіль та рибу, і ще багато дечого.

Йдемо до виходу. Нас просять розписатися. Дають аркуш паперу. За час існування музею його відвідав цар Микола, після—генерал Денікін, «батько» Махно (останній навіть дав охоронну грамоту, щоб не чіпали музею), Луначарський та інші.

Розписалися й ми.

В цілому музей справляє гарне враження. Відсутність кімнат не дає змоги працівникам музею систематизувати всі речі, тому вони розташовані так, що в одній кімнаті можна побачити картини, скульптуру всіх Романових, дерев'яні речі всіх відомих майстрів, еполети австрійського офіцера, німецькі каски, генеральські шинелі, крісла часів Катерини і серед них художні речі наших днів.

При вході в музей стоїть цілий «гарем» кам'яних баб. Серед них знайшла свій останній притулок і Катерина (бронзовий пам'ятник), що її скинув народ у часи революції.

Швидше, швидше. Їсти хочеться аж животи підвело. А завтра, чуть світ—через пороги славетні, Дніпровські пороги, на Дніпрельстан.

ПОРОГИ

Ми виїхали з Дніпропетровського на дубі, якого вів лоцман Андрій Білокінь. Був дуже погожий ранок. Од того місця, звідкіля ми виїхали, на відстані 81 кілометра, починаються пороги, що перепиняють мало не весь рух на цій частині Дніпра. Річка в цих місцях надзвичайно гарна. Високі береги, а на них стрімчасті скелі, над водою видно величезне каміння, що

в багатьох місцях поробило загати, так звані «забори». Рух води тут збільшується, вона біжить швидко, шумить і піниться, розсипається поміж скель. Рев і шум у таких місцях чути здалека.

За кілька хвилин дуб проїжджає біля «Московського» каменя і причалює до Лоцманської пристани, де ми грузимося—їхати ми будемо півтора суток.

Відділя вже чути, як шумить перший, Старо-Кодацький поріг. Хлопці слухають, і, щоб усе було як слід, обирають «начальство»—кошового, писаря і суддю.

Поріг. Хвилі шумують і здалека здається, що то біжить з гори отара білих овець.

В часи козацтва, під'їжджаючи до цього порога, козаки говорили: «Хлопці, скидай шапки, молись богу»—і готувались до смерті.

Наш лоцман устає, «команда» береться за весла, хвилина, і ми проскакуємо поріг хоч і з «офірами»: два хлопці змокли до нитки. Ідемо далі. Праворуч—гора, на ній пам'ятник старовини: фортеця, що її побудували поляки в XVI ст., щоб затримувати «голоту», яка тікала від білоруських польських панів до вільних запорожців. Богдан Хмельницький здобув цю фортецю і розруйнував, залишились тільки стіни.

Далі ми проїжджаємо повз пороги—Сурський, Лоханський і Звонецький. Під'їжджаємо до найцікавішого порога—Ненаситця, або Діда.

Через усю широчину Дніпра розлігся він. Дуб пристає до каналу, частина нас виходить подивитись, а решта летить по каналу дубом з швидкістю верстви за дві хвилини. Лоцман показує нам «монастирський» камінь, під яким найстрашніше місто—«пекло». Там—оповідає нам лоцман—на скелі є дошка, на якій написано, що «В 972 г. в неравном бою с печенегами погиб русский витязь князь Святослав Игоревич».

Ми вже проїхали 40-45 клм., ще маємо проїхати Вовнізький поріг, там у рибалок замовити юшку з риби, пополуднувати й зупинитись десь переночувати.

Ми зупиняємось у селі Вовнізі. Готуємо полудень.

За с. Вовнігом, за 2-3 кілометри—Будильський поріг. З лівого боку с. Федорівка (Язиково); тут ми в школі й заночували. Другого дня ідемо далі, щоб дивдше бути на Дніпрельстані...

Ліворуч—острів.

— Оце,—каже лоцман,—Перунів острів... Під ним печера. Кажуть, що Перун із Києва от сюди доплив, а тут розбився...

Далі ще один острів «Орлиний». Лоцман знову оповідає нам:

— Тут ще до війни кублилася банда.... Чоловіка 90 полтавців їхало на заробітки. Вів дуба чоловік, що не знав добре кудю й як. Ну, наскочили на камінь, чоловіка 45 утопилось. Більшість їх на цьому острові й поховали.

Ми вирішили під'їхати до цього острова, щоб на ньому посидіти і скупатись. Місце було цікаве. Дніпро тут надзвичайно широкий. Ідучи тут

на дубі, почуваш, що віддаєш себе на волю стихії. Дивлюсь на Дніпро і в мене таке почуття, ніби в театрі, коли ждеш виходу відомого артиста.

До Кічкасу залишається 12-15 кілометрів.

НА ДНІПРЕЛЬСТАНІ

На місце ми приїхали в неділю, коли не можна було побачити всього розмаху роботи. Нам лише довелося оглянути вже зроблене і уявити, що тут буде, коли скінчиться вся робота.

Думка про те, як би скористати порожисту частину Дніпра, щоб по ній могли ходити пароплави, захоплювала багато де-кого ще за часів Петра I, але всі проекти реальних наслідків не мали.

Здійснювати цей план довелося аж нашому поколінню. Той план, що тепер запроваджується в життя, і носить назву проекту інженера І. Г. Александрова, був укладений кількома інженерними організаціями протягом останніх двох десятиріч років. Його головне завдання—використати за допомогою шлюзування пороги Дніпрові, як водний шлях, воду, як джерело електричної енергії.

Ми були на Дніпрельстані в той час, коли там будували загати нижче Кічкаського мосту і ставили гідро-електричну станцію в першу чергу могутністю в 350 тис. кінських сил, 1.200 міл. кіловат-годин (так званий, проект «Малого Дніпрельстану»). Всього мають поставити 13 велетенських турбін на 50 тис. кінських сил кожна. Генератори будуть давати ток на 35.000 кіловат; міститись вони будуть на загаті. Далі ток буде переходити через трансформатори, які підвищать його напруження до 120.000 вольт. Загата з шлюзами дасть можливість пропускати на рік 200 млн. пудів вантажу. Буде проведена допоміжна залізниця 172 кілометр. завдовжки. Вода підійметься і затопить 16.000 десятин місцевости. Декілька сел буде переселено. На п'ять років роботи за кошторисом передбачено півтора мільйонів карбованців.

Загальний вигляд місцевости зовсім зміниться. Тридцятип'ятиметрове тиснення (загата буде тридцять сім метрів заввишки) води заступить працю робітничої армії трьох мільйонів чоловік.

Шлюзування нижчого Дніпра за допомогою загат дасть можливість морським пароплавам доходити до Запоріжжя, де буде збудований морський порт, що своїм економічним значенням має дорівнювати Нью-Йоркському. Дешева електрична енергія і налагодження водного шляху з Чорного в Балтицьке море, як наслідок побудови Дніпрельстану, матиме великий вплив на господарство і промисловість південно-західної частини нашого Союзу.

Багатство Донецького кам'яно-вугільного басейну, залізні рудні Кривого Рогу й Керчи, а також поклади манганової руди біля Нікополя з новими видами електро-хімічної промисловости, все це матиме повну можливість розвиватися на енергії, що її дасть Дніпрельстан.

З розвитком господарства є думка шлюзувати також середню частину Дніпра і поліпшити водні шляхи по каналах. З Чорного моря водний шлях

підє просто в Москву через Болтву, Жиздру, Оку і Москву-ріку; в Ленінград—через Західню Двину, р. Ловать; у Ригу—через Західню Двину; в Ковно—через Немань, і в Варшаву, Кенігзберг і Данціг—через Віслу. Хоч ці плани здійснити в найближчі роки і не пощастить, але ж вони й не утопічні.

Ось те, про що ми довідались, побувавши на Дніпрельстані.

Наше знайомство з Дніпрельстаном було обмежене кількома годинами. Зайшли в школу, місце нашого притулку, щоб забрати речі, і пішли до автобусу—їхати в Запоріжжя. Пил і сонце. Автобус рушив. Ми оглядаємося в-останнє з Кічкаського мосту. Виїжджаємо в поле, з обох боків миготять біленькі хатки. Раніш тут жили люди, що любили волю. Сюди збігалися ті, що не задовольнялись порядками «во святой Руси», утисками й деспотичною владою рабовласників. Тут жило вільне козацтво.

Година їзди—і ми в Запоріжжі. Оглядати його немає часу. Відпочинемо, а вночі до Харкова.

СЕРЕД ХАРКІВСЬКИХ ТОВАРИШІВ

В Харків ми приїхали ранком. Що спадає в ньому на очі, так це темп будівництва, велетень «Будинок Промисловости», а взагалі місто справляє менше вражіння, ніж Київ. Менше культурних пам'яток, ніж у Києві, значно менше вищих шкіл. Переважають заводські димари.

За два дні, що ми пробули в Харкові, ми відвідали, переважно редакції газет та журналів—«Комсомолец України», «Молодняк», «Плужанин», «Червоний Шлях», Державне Видавництво. Відвідали секретаря ЦК ЛКСМУ т. Голуба, були на електро-механичному заводі, де робітників збили з пантелику наші капелюхи і нас вважали за білорусів з-за кордону. Один старий робітник у нас навіть запитав:

— А чи міцно ви—каже він—там тримаєтесь?

Найцікавіша була зустріч у Будинку Літератури ім. Блакитного з харківськими товаришами по роботі, які влаштували нам цю товариську зустріч. Тут ми побачили, як працює Будинок і як обслуговує письменницькі організації. З життям і побутом організацій та окремих товаришів ми ознайомились з приватних балачок. Українські письменники мають по професійній лінії свій Місцевком. Тепер письменники зорганізувались у житловий кооператив і будують великий будинок «Слово» на 50 квартир.

Будинок літератури з ініціятиви т. Пилипенка подарував нашому «Малоднякові» бюст В. Блакитного, на знак звязку поміж двома братніми літературами.

Ми свідомо обійшли розвиток і зростання сучасного українського культурного життя, вважаючи, що про нього наша громадськість більш-менш знає з тих інформацій, що подавались в наших журналах, а також з тих вражінь, що були вміщені в газетах нашими старшими письменниками.

(З білоруської переклав С. К.)

СИДІР ХОДОРОВСЬКИЙ

НАРОДЖЕННЯ МАЙБУТНЬОГО

(Подоріж у нове село)

Ще здалека нам засвітили ліхтарики-вогники. Зблизька у сутінках вони засяли велетенськими світляками. Це—Водяне-Лоріно. Водянська електрика. За цієї ознаки—одразу впізнаєте його.

Та й усе Водяне—великий ліхтар-світляк, що освітлює шлях нашому новому селу, показує путь до кращого господарювання, до майбутнього життя.

Це—майбутнє, прийдешне—вже наша дійсність...

Воно вже прийшло. Воно вже почалося, вже засвітилося у Водяному он тими славетними лампочками Ілліча.

* * *

Далеко від міста—за 70 верстов, за 35 верстов від найближчої залізничної станції. Серед степу широкого розкинулося це село, яке відтепер справді слід звати селом-революціонером. Але Водяне—не лише революціонер у господарстві.

Водяне має революційне минуле. До цього доведеться додати трохи історії Водяне-Лоріно. Чому власне Водяне-Лоріно?

Водяне—це зрозуміло: багато води. А ось, Лоріно...

Є у Водянім дев'яностолітні діди й вони розповідають:

— Був у нас поміщик такий—Лорен—всі на нього і працювали.

Ну, звідти й Лоріно.

Незабаром, після скривдженої «волі» 1862 року, стали у Водянім нові хазяї—купці Волохіни.

— Пригноблювали землею і працею,—так згадують тепер «незлим, тихим словом» Волохіних водянці.

Славна доля водянців починається славетного 1905 року. Розгромили поміщика—з цього й почалося. Козаки заарештували одразу одинадцять чоловіка. Громада озброїлась,—як могла,—вилами, сокирами...

Незабаром приїхав карний загін з Херсона. Поставили на майдані дві гармати і почали «карати». Карали по черзі. Кілька чоловіка й померло з цієї кари. А далі—найняли пани Волохіни чеченців та інгушів охороняти їхній маєток. Поставили в степу варту. Їздила ота варта із нагаями і не підпускала нікого близько. Один шлях у степу для селян був, іншим не пускали.

Оце спомини з чорного минулого. Для водянців оце чорне перетворилося на червоне, полите їхньою кров'ю.

* * *

За часів революції у Водяному зростав актив.

Збиралися 1926 р.—радилися, що б таке зробити, щоб життя покращало—але ж нічого не вийшло.

Знову міркували 1927 року—і знов ні до чого не дійшли. Лише на весні 1928 року, коли одержали кошти самооподаткування, вирішили—треба утворити колгосп. Таке ж побажання надійшло від найкращого активіста—висуванця водянського—Шияна Петра Ничипоровича, який працює заступником зав. окрземвідділу—час починати.

І почали. На великих зборах точилися дискусії—не дискусії, а майже бій. Промовляв голова сільради Хабарев Микола Герасимович, теперішній завгосп, промовляв Кононенко Павло Васильович—теперішній голова колгоспу, промовляли ще багато активістів та напівактивістів. Зустрілися дві програми.

Найактивніші хотіли одразу ж перейти на комуну. Холодніші затримували: давайте спочатку на нижчий щабель.

Голосували. 27 рук піднялися вгору за комуну, за СОЗ піднесли 130.

Отже, 157 дворів—все Водяне переходить на статут СОЗ. Було це у березні цього року.

Починається нова доба.

Тяжко починати, ще тяжче продовжувати. Ніччю деякі погано спали, перевертались на всі боки й вирішили.

— Як воно ще буде—я зачекаю,—і відмовились.

А народжений СОЗ почав жити й працювати.

По-перше, зорали 120 десятин толоки під льон. Це був перший громадський засів—і він загинув. Після цього «заможненькі» почали лаятись:

— Бач, он куди комунія привела.

Ніби то в кожного окремо засіви не загинули б.

А в тім—втекли куркулі—хай собі. СОЗ мусить працювати, а не балакати з куркулями по-дурному.

Придбали собі два трактори «Інтернаціонал» і в день свята першої борозни заклали перший камінь пам'ятника машинізації—переходу водянців на нові рейки.

З усієї придатної землі 1877 десятин, завели шостипілля. З них 300 десятин склав запільний клін для виплати машин. 620 десятин засіяли чистосортової пшениці «українки». 5 десятин приділили на оборону країни. Одну десятину—для комсомолу.

Одразу почувається, як колективне, суспільне господарство стає чужим у громадському відношенні.

Потім влітку придбали ще два трактори «Фордзони» з усіма машинами: букерами, лушильниками, плугами, дисковими бородами та інш. В

кредит ще одержали 4 кнури, 185 овець та 7 племінних баранів «Рамбулье», 20 червоно-німецьких корів і два бугаї.

Все це становить, звичайно, громадський, неподільний СОЗівський капітал. Заклали дві силосні ями: в шість тисяч пудів, та півтори тисячі пудів. Накреслили були водянці своєю п'ятирічку—п'ятирічний план розвитку господарства, намітили там 50 дес. винограднику та 25 дес. фруктового саду. А вже зробили перевал під 4½ дес. винограднику та 10 дес. (з 25 дес.) фруктового саду.

Посадовили захисну смужку лісу—15 дес.

На весну для городів готують центробіжний насос. Водянці кажуть:

— Все, що ми придбаємо—колективне. А наше власницьке, індивідуальне поволі одмиратиме, тоді приїжджайте знову до Водяного.

А Водяне одвідують часто: з Харкова—з НКЗему, з Укрколгоспу, з Москви—з Колгоспцентру. Про миколаївських одвідувачів вже й не кажемо.

Бачучи такий зріст, такий розвиток — почали вертатись деякі з втікачів. Лише цими днями подали чотири заяви про повернення:

— Немає нам життя без СОЗ'у.

Їх прийняли... Але з кандидатським стажем на 3 місяці.

А решта—носять заяви у кешенях—соромно подати. Зараз увіходять до СОЗ'у 120 дворів. А треба зважити ще на те, що біднота вперше цього року, завдяки СОЗ'ові, не здавала в оренду землі.

Це має не лише господарське, а й політичне значення.

Але ми не розповіли ще про головне. Багато років уже будувалася у Водянім школа. Лише цього року з активності СОЗівської її добудували. Велика, гарна школа. Просторі кімнати-класи. Нові парти. Має вона шість класів. Школу лише добудували.

Збудували новий гараж на 10 сажнів, коровник на 18 сажнів, овешник на 9 сажнів....

Але це вважають за тимчасові помешкання.

Потім тут будуть комори для хліба, а за нашою п'ятирічкою ми матимемо 500 дійних корів, для них збудуємо нове приміщення. Так само й з тонкорунною вівцею.

Це зовсім не мрії. Це господарський план. Адже мріяли колись (дійсно, лише мріяли на-весні) водянці про електрику. На одинадцяті роковини Жовтня, несподівано для багатьох, відкрили свою електростанцію. Купили за 700 крб. мотора, за 450 карб. динамо й засвітили на славу всьому Еланецькому району, на славу всій нашій окрузі... Засвітилося у сельбуді, в сільраді, в школі, по вулицях Водянських.

Тепер треба лише (не забувайте, що водянці ніколи не мріють—вони лише діють за планом) засвітити в хатах. За зиму по хатах має засвітити до п'ятисот ламп.

У сельбуді встановили свого кіно-апарата, що-тижня демонструють картини. Бачили тут «П. К. П.», «Свіжий вітер», «Млин на приліссі» та багато інш.

Цікава людина у Водянім—Марко Семенович Базек. Про нього згадуєш, розповідаючи про електрику, про кіно, про тракторів—про все. Він—активіст і майстер,—як кажуть про нього водянци.

Це він «крутить кіно», він провів електрику, встановив мотора, з тракторами порається. А коли треба—за мірошника вправляється. Приставить трактора до млина й працює. Млинок тут, бачите, належить артілі інвалідів. Але вони господарюють погано. Доводиться водянцям—чекаючи на те, коли їм віддадуть млинка—самовласно управлятися, дякуючи Маркові Семеновичу.

Ось вечір. Ми ходимо по водянських вогниках. Зайшли до сільради—тут жвава робота—готуються до перевиборів. Сьогодні тут гостює голова райвику та голова РайКНС. У кімнаті поруч—канцелярія СОЗ'у. Тут студент одеського с.-г. інституту з доручення Укрколгоспу вже кілька день обслуговує СОЗ-громаду. Зайшли до сельбуду—в одній кімнаті гурток кроїння та шиття. В другій—воєнний гурток... Багато дівчат. Прислухаємось. Обговорюють стрілецькі питання: як устаткувати тир та інші.

У Водянському ТСО 36 чоловіка.

Виходимо. Дивимось навкруги, сповнюємось радістю. Адже це все дійсність. Не мрія. Це справжні лямпочки Ілліча. Це справжні наші нові люди на селі. Це росте соціалізм. От би сюди на хвилину отих Лоренів, або Волохіних... Цікаво, що сказав би той колишній господар. Електрика на селі, у «мужицькому» клубі.

А в тім—хай краще не вертається, навіть подивитись...

Аще в «мужицькому» клубі (чули?) вимагають не палити цигарок на зборах. Ось вам конкретне уявлення про лямпу Ілліча.

— Лише одне може завадити нам господарювати так, як ми почали—це інтервенція,—кажуть СОЗ'івці.

Тому—мають водянци 5 десятин на оборону.

Тому працюють в ТСО, вчать ся оборонятися.

Доречно зазначити, що ввесь цей актив водянський—позапартійні. Всі ці організатори, фундатори, прихильники СОЗ—позапартійні селяни. Ця риса лише підкреслює, оскільки зростає радянське село.

Тепер ці активісти склали проекта—на весну збудувати лазню і громадську пекарню.

А в тім іноді водянци не від того, щоб і пофантазувати.

Зараз у них така мрія: хутір Вільний за 4 верстви від Водяного, там лише 12 хатин, а решта «вільнян» 21 хатина у Водяному. От би приєднати його до СОЗ'у. Тоді зробити таке корито із трубопроводом, щоб молоко ллялося з Вільного до головної бази молочарського господарства—у Водяне.

Розповідаючи про Водяне, треба сказати і про водянський парк. Величезний водянський парк тягнеться аж на 18 десятин, це—єдина добра спадщина, що її лишили водянцям колишні пани.

Влітку в парку читає лекції агроном, лікар, провадять колективні читання.

Звичайно, оповідаючи про досягнення, не слід забувати й деяких неприємних дрібниць. Не знаємо, як взагалі у СОЗ'ї з боку дисципліни, але нам довелося спостерігати таке явище. Голова СОЗ'у просив молодих хлопців одкотити у бік трактора, щоб ми зфотографували електростанцію (вона міститься в гаражі)—молоді СОЗ'івці відмовилися.

— Хай сами одвозять...

Так нам і не пощастило зфотографувати водянську електростанцію. З цією електрикою у нас трапилася ще одна пригода. З нами був товариш, який добре знається на електриці. Розглядаючи проводку в сільраді, він зробив деякі зауваження. Голова сільради т. Хабарев страшенно образився, навіть обурився.

— Усе ви з вашою формалістикою!

А електричні проводи у Водяному протягують через вікна, замість фарфорових рурок стромляють комишину, проводять неізольовані проводи, а наслідки можуть призвести навіть до пожежі, вже не кажучи про пошкодження електроустаткування—лямп, проводів та інш.

Але в цьому слід звинити більш окрколгоспсекцію, що недостатньо технічно доглядає за колгоспом.

Треба усувати дрібниці, щоб вони не псували, не шкодили великій справі.

А в тім...

— Земля дріжить під тракторами...

Електрика сяє...

ГР. МАЙФЕТ

„ТОРТ“—НОВЕЛА ІВ. МИКИТЕНКА

Назва—цей перший крок твору—у випадку новели Ів. Микитенка цікавляє одразу ж,—головно тим, що належить до ряду слів, мало вживаних у позначенім плані. Справді, існує велика кількість, мовляв, «олітературених» назв, що їх сприймання вже встигло механізуватися, мовляв «притерте пробки» аптечного флакону. Завданням окремої розвідки міг би бути досвід кола «звичайних» (зуживаних?) назв—так у межах окремої літературної школи, як і—ширше—в межах певної традиції, або—ще ширше—в межах цілої літератури. До цієї розвідки безперечно не потрапить назва Микитенкової новели, або, якщо й потрапить, то в плані контрастового прикладу.

Коли тепер запитати про генезу цієї назви по відношенню до матеріалу твору, то доведеться сказати, що назвою твору обрано річ, компонент бутафорії з дії новели, або—висловлюючися в термінах літературознавства—зв'язаний статичний мотив, тоб-то мотив, що хоч сам по собі й не є динамічний, але потрібний для руху динамічних мотивів новели. Це питання про зв'язок назви з матеріалом твору—до речі, питання, надзвичайно важливе в принциповому й практичному плані—щільно підводить нас до сюжету новели, що до нього й перейдемо.

Орієнтаційний мотив:

Нам було доручено: зібрати кошти на їдальню для голодних дітей.

Цей мотив з'ясовується з тла, поданого заздалегідь:

Був неприємний 19... рік.

Лаконізм поданої дати, що її з метою збільшення суггестивності скорочено, дешифрується в дальших рядках:

Саме тоді по тротуарах цокали дерев'яшки...

Тепле дихання Неп'и ще тільки ледь проносилося в повітрі й не могло зогріти всіх.

Вищеподаний орієнтаційний мотив матеріалізується героєм твору—Антоном Гвоздем—дуже оригінально:

...В тій залі позавтрньому буде танцюлька. Публіка приходить по-веселитись на «танці до утра» після перемоги на військовому фронті. Ми оголошуємо зарані грандіозну американську лотерею. Великими літерами на ахвішах стоїть: між іншими штуками буде виграно торт. Поспішайте скоштувати.

Коли ж справа доходить до розигри торта,—розигри, яка й дозволяє зібрати потрібні кошти, виявляється, що матеріалом для торта стала не досить делікатна макуха:

— Яка?

— Обнаковенна. Свіріп'яна,

як це доводить щойно наведений відтинок діалогу розпорядчиків лотереї. Цей діалог і складає клімакс новели.

Звичайно, коли б вся вага її вичерпувалася цим коротко переказаним сюжетом, коли б значення твору цілком укладалося в межі гумористично-поданого епізоду, бодай і цінного своїм матеріалом, коли б, нарешті, твір мав ту ж саму незвичайну назву, що її має зараз,—напевне «Торт» не став би об'єктом цього етюдю, хоч і постачав би водночас цікавий матеріал для характеристики тематики названого письменника.

Але в тому й справа, що значення новели не вичерпується вищепозначеними рисами: в кінці доведеться повернутися до врахування її ваги в цілому доробку письменника; поки ж зауважимо, що «Торт» являє собою зразок бездоганного новелістичного письма, де вишуканість не перетворюється на самоціль, не стає сюжетною кокетерією, композиційним тенісом. Доведенню даної тези й присвячено дальшу частину цього фрагментарного етюдю.

* * *

Вище відзначено ув'язку поміж матеріалом твору та його не зовсім звичайною назвою. Однак до цього зв'язку треба ще додати міцну вмотивованість згаданого статичного мотиву торта в загальному комплексі художнього матеріалу твору.

Ця мотивація розгортається насамперед по лінії особистої біографії героя, поданої в плані «сказової» стилізації:

Було колись урем'я, до війни, до революції. Приїхали ми в город із Никоном, з ковалем. Я ще за підмайстер'я був. Приїхали заліза купити на ход. Кували ми тоді ход Максиму Ширінці, путній ход. двадцять вісім карбованців без ящика. І от іду я по вулиці, а база в мене економічеська сам знаєш яка. Іду собі. Дивлюсь на вікна. І тут перед очима кандітурська. Став я, сили мені не вистачає. Лежить на вікні колесо без шпиць, під конфект розмальоване, і таке, що очі в нього грузнуть. А що вже з душею робиться, то про це не будемо говорити. Ну що, думаю, якби його покуштувати. Трудно мені було побороти апетит. Заходжу я в кандітурську, виймаю 5 карбованців ковалевих—саме на дві шини дав. Почім, питаю, оця штука? А баришня дивиться на мене, бачить гроші. «Рубль двадцять»,—каже. «Рубль двадцять? Пустяк»,—кажу. «Дайте попробувать».—«Недзя, каже, починать, а есьть початое. Звольте». І ножиком—чик, подає мені скибочку, тоненьку, як п'ятак. Поклав я на язик, а воно, як дим, і розтало. Ну, до чого, друже мій, смачне. Виріс, революцію пройшов, а не забув. Питає мене баришня: «Ну, что ж, завернуть торт»? А, так

воно, думаю, торт. Не дивно ж, що вон таке й смачне. «Ні,—кажу—не треба. Не наравиться». Повернувся й вийшов.

До особистої мотивації додається характеристика:

Я щасливий тим, що можу сказати: Антон Гвоздь—мій друг. Щасливий, бо з нього була незвичайна людина. Ніколи я не знав, і ніхто б не міг узнати, коли саме він казав правду. Одначе, й ніхто на цілому світі не міг би закинути моему другові, що він десь, колись збрехав, а саме—отам то й тоді то —збрехав, хоч на макове зерно. Ні, рішуче ніхто не міг цього зробити. Бо очі й борода мого друга, яку він міг за тиждень відпускати на $2\frac{1}{2}$ дюйми, завжди вас переконували. Його очі суворо проймали вас, чорна борода остаточно відкидала будь-які сумніви. Розповівши якусь неймовірну історію, він дивився на вас з таким виглядом, від якого вам ставало радісно на душі, хоч би як перед тим ви були засмучені. І коли ви, сплеснувши руками, вигуквали: «От! Ну, ти ж дивися. Яке!»—то він у свою чергу відповідав: «Да, це прямо аж невдобно слухать...»—ніби цю історію розповів не він, а ви сами. Тоді він починав над вами реготатися, і вам ставало страшенно ніяково, що ви зморозили таку дурницю.

Характеристичну мотивацію стверджено відповідною формулюванням (див. моє підкреслення):

Ех, Антон Гвоздь, Антон Гвоздь! Де ти? І що з тобою сталося? Я переконаний, що твоє місце на верхів'ях слави. Бо хто з наших товаришів може похвалитися, що має твою фантазію?

Поза цією мотивацією—по лінії особистої біографії та характеристики, маємо ще суто-композиційну, що локалізується в уступі до новели, розпочатим сентенцією:

Мудрі латинці вигадали прислів'я:

Сентенція заперечується:

Дурниці! Не можна сперечатися про смаки, бо що, мовляв, одному до вподоби, те іншому може й ніяк не смакує.

Заперечення мотивується:

Та хіба ж не довів геніальний Айнштейн, що не тільки закони Ньютона, а й це латинське прислів'я також підлягає відносності?

Подана мотивація дозволяє ствердити остаточно:

Так. Нічого не можна приймати на віру.

Це ж твердження переходить у конкретний приклад:

бо ось така річ, як хоч би й торт, чудовий витвір кондитора, він перший заперечує наведене прислів'я.

Щоб зробити перехід як-найнепомітнішим, притягнуто синтаксу: обидва останні витяги складають одну синтагму, при чому другий приєднано до першого сполучником «бо». Але, щоб остаточно зміцнити зроблений крок, щоб його конче вмотивувати, письменник на ньому зупиняється, вдаючися саме до читача, до його компетентного потвердження:

Скажіть бо: хто не любить торта? Хіба ви можете байдуже на нього дивитись? Ні. Ви не можете. Чому, проходячи повз вітрину державного тресту солодких виробів, ви раптом зупиняєтесь? Не відповідайте! Це ясно. Це зупинив вас торт.

Далі йде опис принадного об'єкту, майстерний словесним відтворенням речової матеріальності:

Великий і круглий, він лежить на кришталевій полиці в райдугах бемського скла, сховавши своє пахуче, пухке черево в білу, рожеву або золотисту шабатуру. На вас дивиться тільки його ніжне кремове обличчя з тонкими, як фантазія, рисами. Вони міняться вам перед очима.

Цей опис принципово викликає в пам'яті славетну Чехівську «Сирену»,—зауваження, що аж ніяк не бере під сумнів оригінальності аналізованого матеріалу в порівнянні до Чехова.

Від опису письменник знову повертається до читачевого свідомства:

Хвилина, друга,—ви ще змагаєтесь, як справжній стоїк. А далі—безсило опускаєте ліву руку з портфелем, а права підіймається вам надхненно, наче справді вона уже тримає ніж справедливості і збирається розділити ним крихке тіло торта на рівні частини: собі, дружині, гостеві, його дружині й дітям.

Звертання повторено:

Не крийтеся ж! Ви любите попоїсти чогось смачного, а від торта й поготів ви не відмовитесь.

Звідси ж—один крок до новели:

А тепер, коли ви майже відкрили нам вашу багатогранну душу, і, мов ту урну для коштовної оливи, сповнили її бажанням, ви не відмовитесь вислухати коротеньку історію одного торта.

Цим кроком і завершено зовнішнє обрямування. Однак аналізований матеріал—мотивації з боку композиції, біографії та тла—складає лише один ряд. Головне ж бо не в торті, а в тому, що цей торт—з макухи. Відповідну підготовку також зроблено, і зроблено з великим хистом та непомітністю. Заздалегідь бринить загальна характеристика оточення:

Тепер у нас народ, можна сказати, ячкашу їсть і не мечтає. Та це тільки здається, що не мечтає. Насправді це зовсім не так. Бо як подумать за людську душу, то для неї торт, якби тільки він був...

Далі, подавши вищенаведений орієнтаційний мотив, автор-оповідач зауважує:

Зібрати кошти. Легко сказати, але ми сами хотіли їсти не згірш від дітей.

І, зауваживши, ніби непомітно, додає:

Антон, принаймні, крім якоїсь дурниці з макухи, нічого не мав у роті ще від того дня, як ми одержали це складне доручення.

Наведена цитата розпочинає інший мотиваційний ряд, що його, з боку значення, доведеться застосувати до щойно поданої мотивації тла, оточення.

Мало того: зробивши цей крок у напрямку зазначеного—другого мотиваційного рядку, що має підготувати саме матеріал торта, автор ним не обмежується: розповівши про принесення торта та про захоплення глядачів—оповідача, Антона й Ключки (останні, доречі, змовники, і це теж показано натяком, будучи з'ясоване в кінці), автор повторює:

Ми знову забули з Антоном, що майже нічого, крім макухи, не їли.

Обидва показані мотиваційні ряди достатньо стверджують так органічність самого факту торта (I ряд), як і того матеріалу, що з нього торта зроблено (II ряд). Як перейти від одного до другого?

На це відповідь аналізу композиції.

Для з'єднання вищепозначених мотиваційних рядів влучно використано звичайнісінький прийом—таємницю.

Розповівши про захоплення принесеним тортом, вмотивувавши цим власне зацікавлення, автор-оповідач малює сцену:

Я не міг заснути. Три години я промучився, немов на гарячих вугіллях. Антон нічого не хотів розповідати. Він лежав нероздягнений на ліжкові, тихо насвистував і на всі мої запитання відповідав:

— Завтра, друже. Завтра, як кінчиться вся історія.

Нарешті він заснув.

Ситуацію, зрозуміло, не можна не використати:

Я тихо, мов тінь, підвівся з свого місця. Чоботи я навмисне скинув, ще як лягав спати. На самих пальцях я пройшов кімнату, підліз до чемайдана. Дихання мені перервалося. Серце калатало неможливо голосно. Я приклав до чемайдана вухо, немов я міг там щось почути. Та я нічого не почув. Звідти відповідала мертва таємниця.

Таємниця, що нею відповідає торт, є сюжетною таємницею, композиційним прийомом для вищезгаданих мотиваційних рядів. Цю таємницю автор одразу ж намагається розв'язати:

Тоді я озирнувся на ліжку і став поволі підіймати чемайдана.

І таємницю конкретизовано:

Дивно! Він здався мені страшенно тяжким.

Щоб ствердити зроблений крок, автор підкреслює своє здивування:

Тим часом я ж знаю, що крім торта в ньому є тільки повітря—більш нічого. Може мені здалося?

Здивування мотивує повторну перевірку:

Я знову взявся за чемайдана.

Але—з композиційних міркувань перевірку доводиться відкласти:

В цю мить Антоша рвонув голову з подушки:

— Назад! Застрелю на місці!

Відповідний жест з боку оповідача:

Я відскочив до столу й мимохіть зняв руки догори.

— Та чого ти? Хіба я беру, чи що? Ну, хотів поспробувати, яке воно,—чи важке.

І завершення:

— Гляди, щоб земля тобі не була важка. Лягай!

Отже вага торта є конкретизацією тої таємниці, що зв'язує вищеподані мотиваційні ряди.

Ця вага фігурує вдруге, коли розпорядчики несуть торт на лотерею:

Антон сам ніс чемайдана з тортом і притому вдавав, що він легкий, як пір'їна.

Поруч із цим підкреслено й мотив таємниці:

Уже перед самим будинком колишньої гімназії, він узяв мене за плече вільною рукою і тихо сказав:

— Ти будеш при мені, як член комісії. Та гляди, щоб на лиці в тебе не було якого метафізичного виразу, як придивився до торта. В-останнє мотив ваги фігурує в клімаксі, складаючи його:

Командир Ключка хапає в свої руки коробку...

І так само, як і я, не зразу може її підняти. Йому горить обличчя. Ха! Він не може підняти... Торт такий важкий...

Цей же мотив сприяє й розв'язанню таємниці:

Раптом командирове обличчя розпливається в неможливо широку посмішку. Він шукає очима Антошу.

— Гвоздь!—гукає він.—Скільки тут фунтів?

— Тридцять вісім,—відповідає Антоша.

Нагадаймо, що командир був у змові з Гвоздем, але композиція вже дозволяє не критися; і в розв'язанні ставиться крапка над і:

— Макуха?—питає знову Ключка.

— Да,—відповідає Антоша.

* * *

Однак роля композиції не вичерпується вищенаведеним з'єднанням мотиваційних рядів: вона здійснюється насамперед у загальній будові твору. Одмітьмо й у цьому плані кілька цікавих рис.

Як зауважувалося вище, новелу розпочато уступом з чітко визначеними межами, що його метою є загальна композиційно-психологічна мотивація сюжетного стрижня.

Після уступу йде перша частина об'ясування, розпочата вищенаведеним:

Був неприємний 19... рік.

Завдання цієї частини—ввести читача в курс загального тла; додамо тут до вищенаведених цитат ще одну

Виховані героїчною епохою військового комунізму ми навчилися були цінувати реальний сухар, міцні дерев'яшки і добрий сірий лантух вище ефемерного торта, незручного «кантесу» і невловимого креп-д'ашину, що ними тепер ви тішите свої очі.

Сенс поданих контрастів одразу ж дешифровано:

Я хочу сказати, що ми були голодні, як два коні,—я і мій друг, Антон Гвоздь.

Композиційна вага дешифрування наочна: від загального тла автор перейшов до головних персонажів новели.

Одразу ж після цього йде вищеподана характеристика Гвоздя з підкресленням наявності в героєві фантазії, мотиваційну вагу цієї характеристики вже відзначалося. Вона ж вичерпує першу частину обрямовання, завершену фразою:

Але краще розповідати спокійно.

Після цього йде суто-новела, розпочата вищенаведеним орієнтаційним мотивом. Щоб створити контрастове тло до дальшого плану Гвоздя і цим самим зацікавити читача, оповідач, коротко інформує про власний план, що його одразу ж відкидає Гвоздь:

— Хе,—сказав він.—От план! Та це не план, а... фур'єризм, коли хочеш наукового визначення твоєї нездатності. Придумав...

Наведена репліка мотивує такий відтинок діалога:

— А чим же він нездатний?—спитав я.

— Він не сурйозний.

— Не сурйозний? Чому ж він не сурйозний? А що на твою думку значить сурйозний план?

А звідси один крок до ствердження згаданої фантазії:

Гвоздь подивився на мене з відвертим призириством.

— Треба мати хоч крихту отут (він показав пальцем на лоб).

Фантазії, хоч на копійку.

Дальші кроки в поступово-хронологічному розгортанні новели, що з них найголовніший мотив ваги, вище відзначалося.

Як підготовку до цього мотиву, підготовку, що з'ясовується при повторному, мовляв регресивному, читанні, сприймаєш такий епізод: оповідач уперше бачить торта, увійшовши до своєї кімнати—

Антоша стоїть біля нього і всміхається в бороду.

— Не підходь,—каже він.

— Чому не підходь? Як це не підходь, коли...

— Не підходь, кажу. Дивись здалеку, не ближче трьох шагов.—

І він серйозно кладе біля себе нагана.

Дальше розгортання цього епізоду мотивує аналізований вище мотив таємниці ваги:

— Антошо. Так я ж хочу помацати.

— Хе! Много вас таких. Помацати. Зроби, а потім своє і мадай.

З цими словами він одмикає свого чемайдана, обережно спускає в нього шабатуру з тортом і два рази повертає ключ, і той ключ потім кладе собі в кешеню. Я не можу поворухнутися...

З інших моментів, що їх не відмічалось, слід згадати *Spannung*, який складається з двох моментів, відзначених афішею: «танцюлька» плюс лотерея. Танці складають, мовляв, підготовний уступ *Spannung*'у; перелік їх відтворено своєрідною графікою:

Вальс.

Краков'як.

Па-де-катр.

Коханочка.

Хіавата.

Па-д'еспань.

Другий, головний момент *Srapping*'у складається з лотереї:

— Торт!—крикнули в перших рядах. І вся зала раптом зааніміла.

Автор одразу ж підкреслює перспективність цього факту—момент, що його значення з'ясується далі:

Скільки безумного бажання відбилосся тоді на обличчях. Чи пам'ятаєш, мій друже, Антон Гвоздь?

Наслідки лотереї щасливі:

Ах, Антошо! Помру, не забуду. Ти підкорив собі юрбу, ти забрав у неї всі «деньзнаки», що вона принесла з собою на «танцюлку». Одмітьмо знову перспективність виразу «Помру, не забуду».

Далі *Srapping* надзвичайно загострено змаганням за торт поміж розпорядчиком танців та командиром; за змовою мусив виграти останній, він і перемагає.

Завершено розигру танцями:

Антоша зробив знак музикантам і страшенно ввічливо й поважно сказав:

— Дайош польку!..

Після цього — друга частина обрямовання, заздалегідь підготована відзначеними виразами перспективного плану:

Ах, мій любий Антоне!

Вогонь і Гвоздь.

Одмітьмо стислість другої частини обрямовання в порівнянні до першої,—стислість, що її мотивовано як-найбільшою опуклістю цієї останньої плями новели.

* * *

Розглянувши динамічний поступ новели та (частково) статичний її компонент (тло), зупинімося на решті статички, а саме—характеристиці.

Вище, за потребою викладу, наводилися відповідні рядки з першої частини обрямовання: локалізується характеристика саме в цій частині обрямовання, за вимогою мотиваційно-композиційних міркувань. Зараз розгляньмо другу частину біографічної характеристики, що її дуже влучно подано у формі сну й безпосередньо мотивовано негайною потребою вигадати якогось плана допомоги дітям: уміщено цей сон одразу ж після вищенаведеної суперечки про низьку вартість оповідачевого плану.

Я заснув. Соромно признатися, але голова мені відмовилася далі працювати. Я перебрав усі плани, які тільки може придумати людський глузд. Були хвилини, коли мені з'являлася майже геніяльна думка.

Наслідки намагань—негативні:

Крізь сон, що почав уже бороти мене, проступала Антонова борода й стирала мої думки недбало й скептично.

Новий крок мотивовано природньо—так званим *rêves hipnagogiques*—образами, що відповідають тому моментові, коли людина стоїть на межі сну (Peillaube *Les images*, 1910, p., II et suiv.):

Потім почали ввижатися зовсім уже позапланові картини.

Цей крок прямує до біографічної характеристики героя:

Мов крізь серпанок, побачив я свого друга верхи в часи минулих походів і відступів.

Цю характеристику подано, яко кадр з *Vordeschichte*:

Підвівшись на стременах, він сідає на задню луку свого розгойданого сідла й дає коневі на волю. Кінь крокує ритмічно, помахуючи вороною гривою. Антон озирається на товаришів, від яких він навмисне трошки одбився, і виймає з чобота загризнений кавалок теслярського олівця. Що він робитиме? Ага, я знаю. Це він вивчає абетку. Схилившись над ремінем сидіння, ще теплого й вогкого від його збитого й розпареного тіла, Антон Гвоздь опирається лівою рукою об передню луку, а правою креслить на середині сідла назву Царицинської газети:

Салдат революції.

Креслить він її дуже довго, закреслює і знову креслить. Йому незручно сидіти, але він забуває за все і в такий непристойний позі їде цілу верству. Він страшенно впертий, цей колишній коваль, а тепер командир ескадрону, Антон Гвоздь. Чоло йому збіглося зморшками і в рівчаках стоїть творчий піт. Він починає всміхатися.

Але кадр не випадає з загальної телеології твору; його замкнено в колове обрядження:

Може він придумав «сурйозний план» і креслить його на реміні сідла?..

Обрядження стверджено:

Так і є. Він щось придумав, а тому я можу тепер остаточно за-снути...

Наведений матеріал дозволяє говорити про значний хист, наочний у виконанні аналізованої характеристики, про міцну ув'язку цього статичного компонента з сюжетом твору, про загальну підлеглість статичної динаміці, про чітке витримання динамічної цілеспрямованості новели.

* * *

Лишається сказати кілька слів про загальний план трактування матеріалу твору. З попереднього викладу стає ясним гумористичний план цього трактування.

Цей план здійснюється в двох напрямках: 1) гумору, власне—ситуації, що смішитиме, яко факт, незалежно від свого словесного втілення; 2) суто-стилістичної гумористики, що здійснюється в грі слів, натяках, тоб-то за-собах, які базується на семантиці слова.

Нема чого казати про гумористичний план, органічно притаманний центральному епізодові твору, що становить клімакс. До цього центрального епізоду можна додати ще кілька другорядних. Насамперед слід згадати той же самісінський сон, оригінальні акробатичні вправи Гвоздя на коневі з метою лікнепу. Далі йде епізод, що безпосередньо приєднується до клімаксу, визначаючи долю торта, зробленого з макухи:

Командир Ключка виймає з коробки макуху і, замахнувши над кудлатою головою своїми сильними руками, пускає її чим дуж у залу в похід між рядів—по підлозі.

«Торт» падає, мов камінне колесо, котиться між рядів і гуркоче:

— Гур-гур-гур-гур!..

Наслідки зрозумілі:

Раптом публіка зрозуміла. Раптом вибухає велетенська електрична розрядка.

Це ж стає за органічний крок до останнього епізоду новели:

Антоша виходить наперед, кланяється самою бородою, каже:

— Громадяне! Товариші! Від імени Комітету дітей, дякуємо за...

— Торррт!—лягає заля.

Переходячи до другого типу гумору (суто-стилістичного плану) доведеться підкреслити вже не раз відзначену гнучкість та міць діалогу. До вищенаведених прикладів можна додати такий відтинок із суперечок про придатність оповідачевого плану:

— За сурйозний план ми вважаємо такий план, який дасть гроші, а не комбінації з пальців. Пойняв?

— Гм! Не зовсім.

— Дурень, положим, цього й не розуміє...

Нарешті, з'єднаймо в одну просту три вищенаведені відтинки діалогу,—три інтерогативні діястоли та три афірмативні систоли, що спаляхують у клімаксі новели:

— Скільки тут фунтів?

— Тридцять вісім,—відповідає Антоша.

— Макуха?—питає знову Ключка.

— Да,—відповідає Антоша.

— Яка?

— Обнаковенна. Свіріп'яна.

Але, говорячи про діалог та про характер останнього, ми тим самим підійшли до стилю.

* * *

Що до стилю твору, то загальний напрямок його визначено гумористичною установкою в трактуванні матеріалу твору.

Правда, слід згадати, що проблема стилю набуває особливої ваги, коли мова йде про новелу, що її сюжетність часом відсуває стилістичний момент, коли б не на останній план. Показковою з цього боку є рецензія В. Клименка на «Свято на буднях» («Життя й Революція», 1928, № 2), де

цей конфлікт поміж стилем та сюжетом новели в певній модифікації останньої констатовано справедливо.

Але у випадку Микитенкового «Торту» безперечно-динамічний сюжет щасливо поєднано з чітко-витриманою стилістичною установкою. Це додає ще одного плюса до аналізованого твору.

Вище відзначено локалізацію стилю в діалозі-моменті, що *an sich* приховує принцип динамізму. До наведених і так численних відтинків додамо ще один, характерний саме в позначеному плані:

— А кому будуть гроші за квитки?—спитав я мого друга. Він глянув на мене, як на безнадійного.

— Як? Ти не догадуєшся? Ми перекажемо їх телеграфом за кордон генералу Врангелю.

Ще цікавіше використано стиль у плані характеристики. У згадуваній рецензії В. Клименка відзначено відход новели від принципу «сказу», розповіді—коштом влади сюжету. Знову ж таки «Торт» Микитенка використовує цей засіб, але помірковано, в плані загально-функціональної суцільності формальних компонентів. Як конкретну рису здійснення цього, слід підкреслити, що автор не накопичує великого «сказового» матеріалу—це б дало диспропорцію, дисонанс у вищезгаданій функціональності—а, наділивши свого героя певною рисою, він її повторює, не так часто, щоб набриднути, але й не настільки рідко, щоб риса лишилася непомітною.

Приклад. У характеристиці, що локалізується в першій частині обривання, відзначено рису жаргонної мови героя:

Це прямо аж не в д о б н о слухать...

Цю ж крапку дано і в оповіданні героя про торт, оповіданні, що виконане цілковито в плані розповіді:

— Аж самому невдобно. Вийшов. Та ходу—по залізо.

Цю ж рису стверджено в кінці новели і цим остаточно зафіксовано її в читацькій уяві:

... Він (Антон—Гр. М-т.). кланяється самою бородою, немов каже:

«От. То ж таке одколоть. Аж невдобно слухати».

Але ж не тільки в плані діалогу та «сказової» подачі характеристик здійснюється стилістичний принцип. Ів. Микитенка.

Лишається ще сила метафор, порівнянь, що відзначаються характерною рисою—о р г а н і ч н о с т и образу:

На бульварах дерева давно пожовкли і сипали вже золотим листям. Здається, це єдине, що було тоді в місті золотого. Бо тих, що носили золоті наплічники, вже не було.

Золото листя, що контрастує з золотом наплічників (дешифруючи тим самим вищезгадуваний хронологічний натяк), і нарешті загальне уявлення про золото—все це компоненти дуже вдалого, органічного імажінативного визерунку.

Аналогічний приклад—з епізоду заховання торта в чемайдан:

Я тільки бачу, як хлопнула кришка над ніжною, блідо-рожевою поверхнею торта й заховала від нас його чудові рельєфні рубчики з білого та з червоного цукру, немов канти на дорогому матеріалі командирських штанів.

Органічність останнього порівняння безсумнівна. Але наведений приклад цікавий ще одною рисою—рельєфним відтворенням у слові речової реальності, матеріальної «вещности», і цією своєю рисою приклад приєднується до аналогічного витягу, що наведений вище з уступу новели.

Наприкінці відзначимо дбайливу увагу до епітету, що відіграє не останню роль в зазначеній характеристиці образу:

Місто, що в ньому ми тоді жили й діяли, мусило за два дні виявити найбільшу свідомість, велике почуття громадського революційного обов'язку. Воно мусило накидати нам добру торбу мільйонів і інших астрономічних «деньзнаків» тих давніх років.

* * *

Матеріал вищеподаної аналізи дозволяє намітити деякі висновки, насамперед підкресливши значну формальну майстерність, що її риси—в формі міцної сюжетності, гнучкої мотивації, добірного стилістичного моменту—щойно аналізовано. В загальному плані їм властива органічна функціональна залежність, що матеріалізується в сурядності формальних компонентів. Своєрідний *acid test* формального завдання письменник витримав.

Однак сама формальна завершеність була би недостатньою підставою для проробленого етюд. Твір насамперед витримано ідеологічно, прошито бадьорим настроєм, і ця бадьорість не барабанно-поверхового гатунку, а органічно, внутрішньо просякає справоздання про епізод початку непи,—справоздання, осяяне теплим гумористичним трактуванням.

Та ще більшого значення набуває «Торт» на тлі попереднього доробку Ів. Микитенка, що в ньому головним компонентом є збірка «Вуркагани». Критика відзначила в останній вагу саме матеріального моменту. Підзаголовок на зразок «матеріяли до повісти» кращий тому доказ.

«Торт», маючи ту ж саму матеріальну вагу, відзначається ще чіткістю формального втілення, доводячи художню озброєність письменника і в цьому плані.

Взявши до уваги загальний лаконічний план втілення, притаманний не тільки стилеві, а й сюжетові, характеристиці, можна говорити про економне використання і в той же час вільне володіння ресурсом художніх засобів з боку письменника.

Як резюме, «Торт» Микитенка—користаючись з його власного порівняння—добре спечено; і хоч—за новелою—зроблено його з макухи, матеріалу досить «позалітературного», однак під пером автора цей матеріал «олітературено» цілком.